

ДРАГАН ПЕТРОВИЋ*
Институт за међународну политику
и привреду
Београд

УДК 327(497.11):327(497)
Оригиналан научни рад
Примљен: 23.05.2015
Одобен: 01.05.2015

СРПСКА ГЕОПОЛИТИКА НА БАЛКАНУ, У ПЕРИОДУ ПРЕЛАСКА СВЕТскоГ ПОРЕТКА КА МУЛТИПОЛАРИЗМУ

Сажетак: У раду се анализира позиција српског фактора на Балкану данас. Светски поредак је у процесу преласка од монополарног ка мултиполарном, што своје обресе поприма и на Балкану и окружењу. Украјинска криза, питање изградње неког облика Јужног тока, Сириза у Грчкој и Орбанова политика у Мађарској, заједно са порастом евроскептицизма у већини европским државама, уз нерешена питања Косова и Метохије, трвења у Босанско-муслиманској федерацији, Република Српска, кризе у Македонији и др, доводе и српски фактор у веома неизвесну ситуацију, разапетог између утицаја и интереса великих сила. Разматрају се решења која би била пожељна за српски државни и национални интерес у постојећим околностима. Констатује се шанса да у међународном поретку који поприма све више обележје мултиполаризма српски фактор може лакше остварити своје интересе, него што је то било могуће у претходне две деценије доминације САД, које су се показале ненаклоњени Србима.

Кључне речи: Балкан; Српска геополитика; велике силе; противречни интереси; украјинска криза; Јужни ток

Светски поредак се негде приближно од зачетка планетарне економске кризе, која је заправо по својим структуралним узроцима и последицама пре свега америчка и англосаксонска, убрзаније окреће мултиполаризму. Ипак на самом Балканском полуострву, мултиполаризам се огледа са извесним закашњењем.¹ Украјинска криза додатно заоштрава односе између САД и Русије и то се преноси на читав европски континент, рачунајући и Балкан. Украјинска криза је очигледно пројектована у глобалистичким центрима моћи, и Вашингтон за сада може бити прилично задовољан њеним учинком: Украјина је заустављена на путу ка Царинској унији, извршено је преузимање власти од стране

* draganp@diplomacy.bg.ac.rs drdraganpetrovic83@gmail.com www.petrovicdragan.com

¹ Драган Петровић, *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010.

екстремно десних антируских снага, утемељених у Галицији и западном делу земље, проруске, раније водеће по броју бирача у земљи странке су забрањене или разбијене попут Партије региона и Компартије, док је проруски Југоисток у стању сужења слобода. Са друге стране Русија је ипак постигла евидентне успехе повратком Крима и одбраном Доњецке и Луганске републике. Ипак, украјинска криза ће, чини се, још дуго представљати велики проблем руске геополитике, и веома велики део њене енергије трошити у том правцу.²

Балкан дотле остаје простор са претежним утицајем САД и сила ЕУ. Ипак чини се да и ту настају значајне пукотине. У Грчкој, то је преузимање власти од стране Сиризе, у Мађарској засебну политику чини се води Орбан, Македонија под Груевским такође тражи извесну самосталност, а неке сличне, не толико изражене појаве одметања од потпуне контроле САД постоје и у Словачкој и неким другим земљама. Веома снажна опозиција не само атлантистичким снагама, већ и самој ЕУ централни у Бриселу, може се видети у Француској како са стране деснице у виду Марин Ле Пен, тако и левице, оличене у антиглобалисти Меланшону. Такође и у многим другим земљама Европе долази до јачања евроскептичних странака, па је такав случај и на Балкану.

Економска криза захвата и балканске земље још од 2008. године. Међутим, криза економија балканских земаља, заправо своје структуралне узроке има у неселективним применама концепта неолибералне економије.

Велика превирања постоје у светским односима снага јачањем сила БРИКС, јер ће водећи светски макроекономски регион постати Далеки исток, док је претходно то неколико векова био северни Атлантук. Енергетски фактор додатно значајно делује у правцу прерасподеле снага у свету, јер само Русија од свих великих сила не само да нема потребе да увози најважније енергенте нафту и гас, већ ће и у следећим деценијама имати највећи део сопствене производње као вишак за извоз, док ће управо друге силе Евроазије повећавати своју увозну зависност у том правцу.³ Јапан и Индија готово у потпуности зависе од увоза ових енергената, док ће Кина и земље ЕУ следећих пар деценија смањити удео сопствене производње у потрошњи на 20-30 %.

Русија традиционално има велики утицај и интерес на Балкану. Још од каких веза Кијевске Русије са Византијом и Балканом у раном и развијеном периоду Средњег века, културних веза Московске кнежевине у позном средњовековном периоду, преко вишевековног процеса решавања Источног питања (од XVII до почетка XX века), преко савремене историје, Русија је развијала снажне односе са народима Балкана. У односу на српски фактор, те везе су биле пријатељске и савезничке прожете елементима дугог трајања као што су цивилизацијска и етничка блискост и сродност (словенство и православље), те историјско савезништво. Савремена Русија, која је након кризе деведесетих у периоду од кад је на њеном челу Владимир Путин (од 2000. године) успева да

² О најновијем аспекту украјинске кризе Драган Петровић, „Украјинска криза 2013-2015“, Култура полиса, бр. 26, Београд, 2015, стр. 219-236.

³ Драган Петровић, Ана Јокић, *Енергетска политика Русије*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2015.

ојача своје позиције и да у наступајућој епохи мултиполаризма поново постане значајан субјекат на Балкану.⁴ У том правцу значајан је и политички преокрет у Украјини где је „норанцаста револуција“ доживела свој крах почетком 2010. године, што је имало реперкусију у ојачавању позиције Русије.⁵ Међутим, украјинска криза настала крајем 2013, и појачана од фебруара 2014, која је потом прерасла у ратну опцију, која је само примирена примирјима Минск 1 и Минск 2, остаје велики конфликтни чвор који ће са једне стране не само радикализовати односе Москве са САД, већ и извесно погоршати односе (до извесне мере само) Русије са ЕУ. Наиме интересни стратешки односи Русије са западноевропским земљама, односно силама Старе Европе, толико су снажни и дубоки, да имају свој капацитет задржавања макар на сношљивом нивоу развијене прагматске сарадње. Истина важно је и ко је на власти од ових сила Старе Европе, јер би евроскептичне и суверенистичке странке, покрети и политичари имали далеко развијенију, чак савезничку политику према Москви, паралелно са у том случају хлађењем односа према англосаксонским силама и чак довођењем у питања своје искрене заинтересованости за опстанак пројекта ЕУ.

У читавим тим сложеним геополитичким играма, где је украјинска криза отворила пандорину кутију радикализације капацитета неслућених размера, енергетска политика Москве остаје као моћно оружје, са једне стране у реализацији економских фактора интереса, а са друге стране, због свог огромног значаја, и моћно политичко и геополитичко оруђе у савременом свету, који све више поприма мултипларни карактер, и где сама Русија ојачава своју позицију светске силе.

Балкан који је историјски био простор руског утицаја, посебно на оне народе и земље византијског културног обрасца има важно место и у енергетској политици Русије, нарочито везано за могућност остварења неких од варијанти пројекта Јужни ток.⁶ Систем цевовода Дружба направљен још у совјетско време и који је био окренут пре свега средњој и западној Европи, за Балкан је имао само изведене и маргиналне линије повезивања попут рецимо крака који Србију повезује са Мађарском. Мађарска је као земља СЕВ имала ту привилегију да има директан систем цевоводног повезивања Дружбе који долази преко Украјине. У том правцу би изградња неке од варијанти Јужног тока за земље Балкана имала директну могућност повезивања са руским и енергентима постсовјетског простора и вишеструке добитке који из тога произилазе: несметан доток енергента што није сигурно посебно преко територије Украји-

⁴ Петровић Драган, «Россия и Балканы – историческое наследие и современные отношения, в *Выстраивая добрососедство, Россия на пространствах Европы*, Ассоциация Европейских исследований, Институт Европы, Российской Академии наук, Москва, 2013, стр. 119-132.

⁵ Драган Петровић, Горан Николић, *Геополитика савремене Украјине*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009; Драган Петровић, *Председнички избори у Украјини 2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010; Драган Петровић, «Украјина у време председничког мандата Виктора Јануковича 2010-2012», *Међународна политика*, Београд, 2012. број 1146, април-јун 2012. стр. 28-38;

⁶ О геополитици савременог Балкана, од новијих научних монографија издвајамо Пророковић Душан, *Геополитика Србије*, Службени гласник, Геополитика, Београд, 2012; Драган Петровић, *Геополитика Балкана*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.

не од како се развила украјинска криза; јефтиније енергенте него до садашњом трасом; алтернативни правац, односно уместо једног до садашњег постојала би два система цевовода до Србије и балканских земаља; добијање могућности да се у геоекономском и геополитичком систему постане од објекта и субјекта, пошто ће део трасе ићи и преко територије балканских земаља укључујући и Србију; додатан економски мотив у виду добијања такси од транспорта енергента; веома важан геополитички добитак у виду појачавања утицаја Русије у региону, као најнаклоњеније од великих сила, а томе треба додати и могућност повећавања утицаја повезивања путем овог система цевовода српских земаља, где главна артерија тока иде кроз Србију, а краци ка Републици Српској, Косову (географски посматрано са севера на југ, дакле прво ка и преко северног српског дела Косова) и вероватно Црној Гори. Садаше одлагање на неодређено време и чак стављање по страни пројекта цевовода Јужни ток, је само привремена реакција на укупно погоршавање односа између Русије и западних земаља због кризе у Украјини. Са друге стране дуплирање Плавог тока, - „Турски ток“ и његово довођење до Грчке, представља нови важан моменат у реализацији алтернативног правца цевовода, нешто попут Јужног тока 2, с тиме да и прва замишљена траса преко Бугарске може да опстане да егзистира макар као допунска и паралелна подваријанта

У вези потенцијалне изградње неке од варијанти цевовода који би Балкан и Југоисток Европе (а затим и даље ка централној и чак западној Европи) као кориснике енергената, повезивао са Русијом и постсовјетским простором као изворима енергената, веома је важно да сагледамо потенцијалне трасе. Такође веома важно је да сагледамо постојеће кризе, нарочито оне које су недавно засноване и извршимо могућу перцепцију даљих збивања. Дакле обелодањивањем децембра 2014. са руске стране да се због компликација које реализација Јужног тока наилази у пракси у односу на ЕУ администрацију, и конкретно актуелно политичко руководство Бугарске до даљњег одустаје од замишљеног концепта овог великог енергетског пројекта. Са друге стране обелодањено је да је постигнут споразум о проширењу постојећег цевовода Плави ток од Русије према Турској, односно да ће он дуплирати свој капацитет, па га у јавности називају и Турски ток. У исто време он ће бити продужен до Грчке, што је врло важна компонента у даљој могућности његовог продужавања преко Македоније, и даље за Србију, што би довело до шансе реализације неке врсте Јужног тока 2. Политичко руководство Македоније, на челу са премијером Груевским и председником Ивановом, подржало је овакву могућност. Паралелно са тиме долази до демонстрација опозиције у Македонији, предвођеном Заевим, а затим у мају и до оружаног сукоба у реону Куманова проузрокованом од албанских терориста, што је потом акцијом полиције угушено. Стиче се утисак о геополитичком сукобу и процепу интереса између САД, које добрим делом подржавају и већина сила ЕУ, и са друге стране Русије, где се у ово надметање убацује полако и Кина. Кина у својој геополитици према ЕУ нарочиту пажњу поклања привреди, посебно трговини. У том правцу је за њу најзначајнија Грчка због свог геополитичког положаја, али и ситуације у којој се налази услед економске кризе и финансијских проблема. Улагање у луку

Пиреј, спремност да се изгради брза пруга од Пиреја до Будимпеште, као и укупна кинеска заинтересованост за Балкан, посебно његов јужни, средишњи и источни део, говори о појачавању утицаја Пекинга у региону. Тешко да повећан утицај Кине, посебно у економском домену може сметати Русији, напротив, тиме се повећава бреша у америчкој доминацији у региону. САД у том правцу појачавају притисак на Црну Гору, да је увуку у НАТО, те истисну из ње руски утицај и додатно умање остатке српског идентитета у њој.

Украјинска криза са њеним даљим неизвесним завршетком, грчка финансијска криза, али и геополитичко окретање, Орбанова власт у Мађарској, кризна жаришта у Македонији, питање Косова и Метохије, као и низ других отворених питања на Балкану ставља у нови фокус заплета руску геополитику, посебно питање енергетске стратегије. Са једне стране Русија располаже са моћним оружјем утицаја по питању енергената, са друге стране, ово питање нема само економски, већ и шири опште геополитички елеменат, што све заједно усложњава руску енергетску политику.

Русија са једне стране у својој енергетској политици у Европи окренута проширењу система цевовода према Немачкој и северном и централном делу континента, пре свега путем проширења капацитета Северног тока, што је обелодањено крајем јуна 2015, са конкретизацијом изградње трећег и четвртог крака овог цевовода⁷. Када је у питању дакле трећи и четврти крак Северног тока, они ће бити грађени акционарским уговором вредним око 10 милијарди евра.⁸

Одмах након потписивања овог меморандума, руски министар енергетике Александар Новак објавио је да ће Русија и Европска унија 27-29 јуна размотрити „питања повезана са градњом Турског тока“. Новак је истовремено открио да РФ и Турска могу потписати споразум о том магистралном гасоводу до краја јуна. Према његовим речима, руске компаније и банке спремне су да учествују у финансирању градње тог гасовода преко територије Грчке. Турска се може укључити у градњу подморског дела гасовода у својој економској зони Црног мора у дужини 200 километара.⁹

У том правцу Србија се налази пред геополитичким изазовом како да се постави по питању енергетске политике. Тако политичко руководство Србије сазнаје тек средином 2015. да је врх ЕУ био спреман у калкулацијама да предочи Москви чак и реализацију Јужног тока, у његовој модификованој верзији

⁷ Крајем јуна 2015, обелодањено је да ће доћи до реализације друге фазе Северног тока, односно да су се Газпром и европске компаније *E.On*, *Shell* и *OMV* договорили да прошире постојећи капацитете Северног тока. Градиће се трећи и четврти крак тог магистралног гасовода који „иде“ дном Балтичког мора, што ће значити дуплирање његове пропусне моћи. Северни ток (*Nord Stream*) дугачак је 1224 километра и повезује руски Виборг и немачки Грајфсвалд. Сувласнички однос је овај: Газпром 51%, *Wintershall Holding GmbH* и *E.On Ruhrgas AG* по 15,5%, холандски *NV Nederlandse Gasunie* и францууски *GDF Suez* по 9%. Када је у питању дакле трећи и четврти крак Северног тока, они ће бити грађени акционарским уговором вредним око 10 милијарди евра.

⁸ <http://expert.ru/2015/01/15/mezhdu-turtsiej-i-ukrainoj/>

⁹ <http://fakti.org/globotpor/quo-vadis-orbi/gazprom-eon-shell-i-omv-grade-nord-stream-2-ankara-krajem-juna-stavlja-potpis-na-turski>

Источног прстена, али без Србије, односно он би ишао преко територије Бугарске, Румуније и Мађарске у алтернативи.¹⁰ Том приликом је подвучена спремност Србије да настави рад на гасоводу, који заправо представља супститут Јужног тока, нека врста Јужног тока 2, јер се напомиње да «би тај будући гасовод могао да иде преко Турске, Грчке, Македоније, Србије и даље према Мађарској и Аустрији» и да ће већ крајем јула почети изградња Турског тока, односно постављање цеви гасовода по дну Црног мора.

Русија све више схвата важност дуплирања Плавот тока, односно како га неки називају Турски ток, нарочито преко територије Грчке. Док раније Русија није показивала заинтересованост да учествује у финансирању транше преко Грчке, имајући у виду економску ситуацију ове земље, од јуна месеца се показује интерес да се ипак уложи средства за изградњу транше преко грчке територије.¹¹ У Санкт Петербургу је најзад 19. јуна потписан споразум између Грчке и Русије о изградњи преко грчке територије трасе тзв. Турског тока, где су своје потписе ставили министри енергетике две земље Новак и Лафазанис. Поред тога Бугарска је истакла у разговорима са руским представницима да је спремна да се на њеној територији изгради хаб, центар за дистрибуцију гаса, што је већ договорено да буде у оквиру «Турског тока» изграђено на грчкој територији.

У сваком случају постаје јасно да се изградњом «Турског тока» преко територије Турске и Грчке, отвара могућност његовог продужења у неком облику Јужног тока 2, хипотетички кроз територију Македоније, што се за сада чини најреалнијом потенцијалном рутом, али и (или) и преко територије Бугарске. Бугарска би била интересантна делом због већ понуђене могућности изградње хаба, што није далеко од прихватања изградње читаве руте преко њене територије, или пак само једног крака и са постојећом владом, да не го-

¹⁰ <http://fakti.org/serbian-point/posrbijene-vesti/dacic-eu-ne-bi-imala-nista-protiv-juznog-toka-da-je-istocnim-prstenom-zaobisao-srbiju> „Ако је тачно ово што сам први пут чуо, то заслужује веома озбиљне разговоре са Европском комисијом, о њиховом односу према Србији, према интересима Србије и грађанима Србије”, нагласио је Дачић. Дачић је навео да је у разговору са Милером још једном потврђена опредељеност Србије за наставак сарадње са руским енергетским гигантом и подсетио да је читава Србија била разочарана због пропасти пројекта изградње гасовода Јужни ток, који је за нашу земљу био од животног интереса. Имајући у виду да ће крајем 2019. бити прекинут транспорт руског гаса преко Украјине ка Европи и да то значи и прекид снабдевања за Србију, Дачић је пренео да је данас сазнао две веома значајне ствари, од којих је једна о „Источном прстену”. Напомињући да је Србија и даље заинтересована за могућност снабдевања руским гасом, Дачић је из разговора са Милером и његовим сарадницима пренео да ће крајем јула бити започето постављање цеви у Црно море према Турској за будући гасовод Турски ток. Према Дачићевим речима, Милер ће сутра са грчком владом потписати Меморандум о формирању заједничког предузећа о дистрибуцији гаса. То, сматра Дачић, говори о томе да ипак постоје неки реални обриси да би тај будући гасовод могао да иде преко Турске, Грчке, Македоније, Србије и даље према Мађарској и Аустрији”, пренео је шеф делегације Владе Србије. Дачић је рекао да би то могао да буде наставак пројекта који је Србија започела са Руском Федерацијом у претходном периоду, у коме су формирана заједничка предузећа и да је од свих држава, наша земља ту најдаље одмакла. Јасно је да са једне стране Русија тражи алтернативу за несигурни транзит кроз Украјину, а сав друге стране нови транзитни путеви означили би и продор руске геополитике у региону од стратешког интереса за Москву, попут Балкана.

¹¹ <http://expert.ru/2015/06/17/potok-nachnetsya-v-iyule/>

воримо о повећавању притиска од стране опозиције и на саму постојећу владу да се због изградње Турског тока, реактивира нека од варијанти Јужног тока и преко територије Бугарске, за шта ова земља има огромног економског па и геополитичког интереса. Најзад постоји независно од ових варијанти и хипотетичка могућност да се, када већ «Турски ток» дође у Грчку, одатле један крак продужи и испод Јонског мора за Италију. Суштина је дакле да реализацијом «Турског тока» до Грчке, укључујући улазак на територију ове земље, где је Русија показала спремност улагања око две милијарде евра помоћи Грчкој за њену деоницу пројекта, отвара се могућност реализације назовимо Јужног тока 2, где су првом плану Македонија, српски простори, а индиректно остаје у игри и Бугарска.

Насупрот томе америчка геополитика има своје стратешке циљеве управо на Балкану. Они се укратко могу сажети у неколико праваца. Први је потискивање утицаја Русије у региону, где је у првом плану украјинска криза, која има за циљ заглављивање Москве на овом простору, трајна конфротација са Кијевом и индиректна конфротација са ЕУ, што је све у интересу Вашингтона. Поред сукоба поводом Новорусије, Вашингтон тежи и отварању сукоба поводом Придњестровља, чиме би се Румунија директније конфронтирала са Русијом и тиме додатно добио простор за Америку да делује несметаније на Балкану. Русија би са друге стране могла да покуша да се нагоди са Румунијом, нудећи јој кључни утицај у Молдавији (Бесарабији), али без Придњестровља, а потенцијално-прећутно и утицај у Буковини (Черновици област) која припада Украјини. На самом Балканском полуострву, САД има за циљ увлачење у НАТО пре свега Црне Горе, а у перспективи и неких других земаља-ентитета, попут чак Босне и Херцеговине, Македоније, можда и Косова. Српски фактор у односу на САД не може да очекује да задовољи ни своје минималне националне интересе, напротив, превага Америке у исто време значи на унутрашњем плану и наметање концепта неолибералне економије, сатирање путем ње и антисоцијалног законодавства и привредног система средњег слоја и стварање зависног и колаборационо оријентисаног слоја тајкуна и компрадорског дела друштвене елите.¹²

Сличну политику према српском фактору води и британска политика, што је лако сагледати од Педија Ешдауна, преко британске резолуције о Сребреници, понашања Тонија Блера као премијера и другим ситуацијама у континуитету. Истина током почетка деведесетих и владе Мејџора у југословенској кризи, политика Лондона је била нешто умеренија према српском питању од рецимо немачке политике, али то је било више прожето инерцијом резервисаности према немачкој политици последњих деценија, него што је било у питању него стратешко одређење званичног Лондона према Србима. Ускоро, ће британска политика у целини заузети свој однос према српском питању, што се неће променити до данашњих дана.

¹² Више о америчко-српским односима у Драган Петровић, Драган Ђукановић, *Стубови спољне политике Србије: ЕУ, Русија, САД, Кина*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012. Стр. 67-96.

Када су у питању западноевропске силе, односно водеће силе ЕУ, пре свега оне „Старе Европе“, ту је однос према српском фактору извесно повољнији него када је у питању англо-америчка политика. То се посебно односи на француску политику¹³, потом италијанску¹⁴, а тек потом и немачку. Ове силе имају еластичнији однос према елементарним српским националним интересима, али ипак Брисел у целини ради на независности Косова од Србије, иако пет држава њених чланица нису признале независност јужне српске покрајине. У процесу приближавања ка ЕУ званични Београд се ипак приморава на низ радњи и процеса који у функцији „успостављања односа са Приштином“ заправо постепено заокружују независност Косова у односу на Србију. Са друге стране српска политика би могла да користи пукотине у ставовима сила Старе Европе и са друге стране англосаксонских, и да ослањајући се чврсто на Русију, потом на остале силе БРИКС, а временом развивши све боље односе са Француском и Италијом, и трудећи се да ублажи противречности са Немачком, требало покушати да максимизира своје могућности у датим околностима. Чини се да и са англосаксонским силама, се могу ствари нешто поправити располажући у том правцу са неколико фактора утицаја и заједничког интереса. Први фактор заједничког интереса са САД и Британијом би био по питању борбе против исламског тероризма и фундаментализма, на који је посебно осетљиво јавно мњење ових земаља. На Балкану у судару често интереса са српским фактором делује муслимански фактор, пре свега муслимани у Босни (у мањој мери и у Црној Гори, Рашкој, Македонији...) и Албанци, а постоји све већи и турски, као и утицај неких других муслиманских земаља ван региона на различите начине. Иако су начелно САД, па и Британија покровитељи и бошњачког и албанског фактора у региону, да не говоримо о утицају рецимо Саудијске Арабије, Емирата и неких других земаља Блиског истока, јасно је да паралелно са њиховим упливом, делују и на нашим и ширим просторима фундаменталистичке па и терористичке организације и покрети, што се може користити и у јавном мњењу и у прагматској политици.

Други важан фактор у деловању према англосаксонским силама, посебно према САД, Канади, Аустралији, Новом Зеланду, су српска дијаспора, што временом треба добити све организованији карактер и повезаност са Србијом, али и Републиком Српском, те просрпским делом Црне Горе.

Најзад, ту је и привредни фактор, који није посебно билатерално развијен у трговинској сарадњи Београда са овим земљама (рецимо у компарацији са привредном сарадњом коју имамо са Немачком, Италијом, Русијом и др.), али је свакако евидентна полуга моћи.

Чини се да у развоју српско-француских, па и српско-италијанских односа перспектива њиховог унапређења је далеко већа, посебно ако имамо у

¹³ Збирни рад, о француско-српским односима Драган Петровић, *Француско-српски односи 1800-2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011.

¹⁴ О италијанско-српским односима више у Petrović Dragan, "La Serbia e i suoi rapporti nella regione il quadro storico e le relazioni con l'Italia," *Italia e Serbia, Passato, presente e futuro di un'amicizia*, Quaderni Di Geopolitica, Roma, supplemento a Geopolitica, vol 11, anno 2013. pp. 133-143.

виду њихове геополитичке стратешке интересе. По питању Француске, њена опозиција, како она крајње десна у виду Националног фронта, тако и она изразито лева у виду Меланшона, нуди далеко повољнији однос према Србима, него што је то случај са владајућим структурама. Када је у питању Италија, евидентно је да ова регионална сила, има одређени ривалитет према Хрватској на Јадрану, и да има више симпатија према српском фактору, што би се могло користити више у перспективи, да не говоримо о високом нивоу билатералних економских односа које имамо са Италијанима.

Када смо споменули остале силе БРИКС (ван Русије, о којој смо доста говорили), стиче се утисак да је најутицајнија Кина и све више Индија. Кина има интереса да управо на Балкану због географских фактора, развије своју дестинацију за привредни уплив, односно неку врсту плацдарма за трговинско-економску пенетрацију у читаву Европу. Већ споменута кинеска заинтересованост за Грчку, потом за изградњу брзе пруге Пиреј-Будимпешта је такође и вишеструко у српском интересу. Према Србији Кина би могла да буде додатно заинтересована и из чињенице да ми нисмо чланица ни НАТО, ни ЕУ, што би могао да буде додатан фактор за кинеска улагања у неку врсту логистике за даљу трговинску пенетрацију ове велике силе у Европу.

Најзад регионални односи су врло важни за српски фактор. Када је у питању Косово и Метохија, ту је изузетно важно да се сачува издвојеност његовог севера, који је након свих етничких чишћења и даље остао српски. Прихватање Бриселског споразума, и још више начина његове операционализације, озбиљно је довело у питање српски идентитет чак и самог севера Косова (Северна Косовска Митровица, Зубин Поток, Лепосавић и Звечан). Ове четири српске етничке општине севера Косова су вишеструко битне за српску геополитику, јер се постизањем утицаја Приштине над њима може довести у питање безбедност Рашке области. Наиме три западне општине Рашке (Санџака) које су етнички већински православне – Прибој, Нова варош и Пријеполје су такође у српском етничком окружењу (Република Српска, северна Црна Гора, Краљевачки регион), што такође важи и за преостале три источне општине Рашке које су етничког састава свог становништва већином муслиманске (Нови Пазар, Тутин, Сјеница). Међутим, уколико би утицај Приштине се временом проширио и на северни део Косова, односно споменуте четири општине са српском већином, онда би са истока наведене три општине Рашке са муслиманском већином, имале угрожен геополитички положај и потенцијални подстицај за сепаратизам и нестабилност.

Србији су с обзиром на њен геополитички положај врло важни односи што веће интеграције са српским фактором у региону, пре свега са Републиком Српском, а потом и са Црном Гором, која без обзира на Ђукановићев концепт промене њеног вековног српског националног идентитета, још увек представља земљу са просрпским становништвом. Црна Гора је окружена са истока с око шест милиона Албанаца (Албанија, Косово и Метохија, западна Македонија), док црногорско становништво броји око 650 000 становника, од чега око 450 000 православних, подељени Ђукановићевом идеологијом на Црногорце, Монтенегрине, Србе и др, дакле идентитетски и политички разједињене. Црна

Гора са друге стране дугорочно не може да опстане без широког ослонца, дакле макар неког облика повезивања са Србијом и Републиком Српском у пре свега безбедносном и економском погледу. Са свега нешто преко 2000 км кв територије морфометријске структуре испод 500 метара надморске висине, Црна Гора не може да прехрани своје становништво, а са друге стране Србија и Република Српска обилују квалитетним пољопривредним површинама. Како је Црна Гора са својом важном граном привреде зависна и од увоза прехранбених производа из Србије и Републике Српске, одакле у исто време долази и највећи део туриста, то само појачава потребу међусобног повезивања. Лука Бар и пруга Београд-Бар су прављене за шире потребе залеђа, дакле пре свега Србије и Републике Српске, а не за потребе мале Црне Горе. Пре свега на албански фактор, али и шире посматрано Црна Гора само са Србијом и Републиком Српском, дакле својим историјским и етничким сродним становништвом, може да обезбеди какву-такву сигурност, док је управо англо-амерички фактор усмерава у супротном правцу, која се рефлектује даљим поделама православног живља у њој, јачању опасности од сепаратизма и територијалних потраживања албанског иредентизма, али и неких других суседа.

У односу на албански ревизионизам, Србија, Црна Гора, Македонија и Грчка лако могу да сарађују и да га неутралишу, да изнад Балкана не стоји до сада пресудни утицај и интерес САД. Смањењем тог утицаја, повећава се могућност за уплив осталих сила, које су листом више наклоњене српским егзистенцијалним интересима. То се посебно односи на Русију, остале силе БРИКС, а од западних сила на Француску и Италију. Чак и са Немачком постоји већа могућност споразумевања, него што је то у случају САД, па и Британије, који чине најчешће у међународним односима један јединствен англо-саксонски блок.

Када су у питању остале балканске земље, за Србију је пријатељска још Румунија¹⁵, а у ширем региону и Словачка, док се коректни и чак међусобно интересни односи могу развити и са Чешком и Словенијом, па и са Мађарском (уз одређени опрез). Када су у питању односи са Хрватском, муслиманским фактором у Босни и Херцеговини ту су односи врло резервисани и потенцијално конфликтни. То се у још већој мери односи према Албанцима. Са Турском се уз крајњи опрез и резерве може одржавати сарадња. Иако је Кипар удаљен од Балкана, и он се захваљујући Грчкој и традиционалној сарадњи, може сматрати пријатељском земљом у ширем окружењу.

Изузетно је важно за српску геополитику постизање унутрашњег каквог-таквог консезуса, и браћења „црвених линија“ по питању спољнополитичких приоритета и виталних националних интереса. То се односи и било би веома пожељно на нивоу саме унутрашње политичке и друштвене сцене Србије, тако и међу самим српским земљама (Србије и Републике Српске, и колико је то могуће и са Црном Гором, односно имајући у виду изузетно удаљене позиције

¹⁵ Саша Кицошев, Драган Петровић, „Геополитички аспект нововековних српско-румунских односа“, у *Studii si cercetari, Actele Simpozionului, Banat-istorie si multickulturalitate, Zrenjanin-Resita*, 2015, p. 447-466.

тамошњих власти, које се чак дистанцирају од српства, онда у односу на опозицију и просрпске снаге у црногорском друштву и политици). На жалост постоји утисак да на унутрашњој политичкој сцени Србије не постоји такав консензус, и да су чак САД и неке друге западне силе успеле остварити велики утицај на унутрашњу друштвену и политичку сцену Србије, да се чак ометају демократски процеси (између осталог нема ни слободе медија, потом утицај нво и др.), а значајан део друштва је аполитизован уз стални пораст економске кризе, социјалног раслојавања, што све заједно отежава геополитичку позицију Србије и српског фактора у целини. Са друге стране промене у међународним односима, дају више шансе српском фактору у односу на ситуацију у периоду деведесетих и првих година 2000-их.

У економској сфери укупан учинак тзв. Постоктобарске Србије је посматрано по већини важних параметара готово катастрофалан, врло сличан по учинку деведесетим годинама, што је један парадокс који изискује посебно изучавање. Споменимо феномен деиндустријализације који се тако разликује од претходног сталног периода раста индустрије у Србији и Београду до 1990. године.¹⁶ Са друге стране након периода 1990-2013. индустријска производња у Србији је опала за преко 60 %, удео индустријске производње у друштвеном бруто производу је опао са 31 % на 15 %, а број индустријских радника је опао са 1,03 милиона на свега 0,3 милиона.¹⁷

Форсирана, практично идеолошки мотивисана сарадња Србије са ЕУ, може се видети и у усиљеном увођењу Споразума о сарадњи и придруживању, који од како је уведен, уз примену промашеног неолибералног концепта привреде доноси српској привреди изразито, чак рекли би смо катастрофално слабе ефекте.¹⁸

Србија управо своју додатну шансу у међународним односима може тражити у будућем периоду у могућности да се више ослања на различите центре моћи покушавајући да максимизира свој национални интерес. Ипак, јасно је да су јој највише наклоњени дугорочно гледано, Русија, а потом и остале силе БРИКС, потом на западу може обнављати своје традиционално пријатељство са Француском, као и са другим медитеранским земљама, попут Италије и Шпаније. Са Немачком може развити интересну сарадњу рачунајући и повезивање са Москвом, а у перспективи и са Паризом у покушају тражења прихватљивих решења у релацији са Берлином, што неће бити лако, имајући у

¹⁶ Драган Петровић, *Историја индустрије Београда*, књиге 1 и 2, Српско географско друштво, Београд, 2006.

¹⁷ Ненад Поповић, *Политичка неутралност и економија*, Фонд Слободан Јовановић, Београд, 2014. стр. 44-45

¹⁸ Слободан Комазец, *Разарање националне економије и државе, напуштање неолибералног модела кризе*, Библиотека научно истраживачких радова «Савремена криза и изазови будућности», Београд, 2013; Млађан Ковачевић, *Узроци савремене економске кризе*, Академија економских наука, Београд, 2013; Ненад Поповић, *Политичка неутралност и економија*, Фонд Слободан Јовановић, Београд, 2014. Јован Душанић, *Доларска алхемија и прокажана држава*, Академија економских наука, Београд, 2013; Слободан Комазец, Драган Петровић, *Глобална монетарна криза и нови геополитички и финансијски односи у свету*, Институт за међунаордну политику и привреду, Београд, 2014.

обзир извесну ненаклоност немачке политике према српском фактору. Са друге стране, у односу на англосаксонске силе, треба смањити интензитет сарадње, који је ионако на економском спољнотрговинском плану скроман, а са друге стране Вашингтон и Лондон су показали велику ненаклоност и чак непријатељство последњих година у односу на егзистенцијалне српске интересе.

Када је у питању однос према ЕУ он се мора поставити на чисто интересној основи имајући у виду следеће чињенице:

- ЕУ је у унутрашњој и вишедимензионалној кризи, постоји реална перспектива њеног институционалног или ванинституционалног (прећутног, али реалног) раслојавања на више прстенова („клубова“) где би Србија чак и да уђе једног дана у чланство, сигурно припадала најнижем нивоу земаља чланица.
- ЕУ је засићена проширивањем очекује се макар изванредан застој у том правцу.
- Посебно у односу на Србију постоји неспремност Немачке и неких других чланица да се званични Београд прими у пуно чланство. Да не говоримо о парцијалним интересима српских суседа да додатно поставе (не)прихватљиве захтеве по питању учлањавања Србије у ЕУ.
- Однос снага у свету се мења, па су посебно након Светске економске кризе која је и са аспекта тврде и посебно меке моћи погодила највише САД и западне земље, расте још брже значај земаља БРИКС. Управо Русија и интеграциони процеси које она предводи дају одређену алтернативу. Изградњом Јужног тока, и реалном наклоњеношћу коју српска страна има од Русије, у односу на далеко мању наклоњеност западних сила, укључујући и изразиту ненаклоњеност политике САД, даје се одређена алтернатива српским интересима и са источне стране. Заправо, у српском интересу је ослонац на Русију, рационална сарадња са европским континенталним силама (Француском и Немачком пре свега, али и Италијом, Шпанијом и др.) и уздржана и чак делом „сарадња на дистанци“ са САД и Британијом. Ово утолико више што је спољнотрговинска размена са Русијом, чак и сада пре изградње Јужног тока највише од свих држава посматрано појединачно, а потом следи Немачка. Спољнотрговинска размена Србије са САД и Британијом је врло ниска, али су зато притисци и мешање ових сила према српским интересима најтежи и неприхватљиви. Њихов утицај се у Србији посебно остварује преко дела инсталиране, тзв. компрадорске елите, која општедруштвене и националне интересе претпоставља сопственим себичним, парцијалним и индивидуалним интересима, у чему се може тражити и један од главних разлога зашто је наметнути неолиберални концепт примењиван и примењује се делом и сад, упркос свом теоретском и практичном краху који је доживео свуда у свету, а посебно од 2008. године.
- Улазак у ЕУ је тешко изводљив, независно од притисака да се уђе и у НАТО, за шта не постоји подршка јавног мњења у Србији (по већини истраживања, око 17 % грађана је за прикључивање НАТО). Овде се најбоље види реалан сукоб интереса широких слојева становништва у Србији и једног дела отуђене и корумпиране политичке и друштвене елите у земљи.
- Не постоји равномеран интерес становништва у Србији ка уласку и даљњем испуњавању услова у правцу придруживања ЕУ. Субвенције преко различитих фондова (који су са кризом у ЕУ све тањи), пре свега предприступних, неселективно долазе до дела друштвене и политичке елите, док широки слојеви становништва немају од тога непосредне користи. Напротив, они имају више штете по питању испуњавања бројних услова али и губитака о којима ће се у наставку нешто више рећи.

- Пред Србију се постављају уникатни услови, од којих је фактичко, а вероватно и стварно признавање независности Косова крајње неприхватљиво за сваку суверену земљу.
- Србија има додатан интерес да не уђе у ЕУ, а то је уникатан трговински споразум који има са Русијом већ практично деценију и по, и који је недовољно искоришћен, а који нуди велику перспективу, имајући у обзир заинтересованост великог руског тржишта за пољопривредне производе нашег климатског подручја. Са друге стране распродаја и изнајмљивање најквалитетнијег земљишта у Србији и велика незапосленост, су у контра односу са могућностима која се нуди у трговинској сарадњи са Русијом. Треба напоменути да би Србија изгубила ову трговинску повластицу уколико би ушла у ЕУ.
- Уласком у ЕУ субвенционирана пољопривреда пре свега Француске, где држава из стратешких разлога (због велике површине ове државе и малог броја преосталих пољопривредника и уопште руралног становништва), енормно субвенционисхе пољопривреду, па ти производи по примеру Бугарске и Румуније просто у некојалној утакмици збришу друге пољопривреде земаља чланица ЕУ. Како је пољопривреда једна од најважнијих и најперспективнијих грана привреде у Србији ово би имало катастрофалне последице за њен укупан развој.
- Расположење демократско ка даљњем придруживању ЕУ у Србији је смањено, свакако на испод половине грађана и бирачког тела, упркос томе што у медијској и јавној сфери се тај правац на сваки начин фаворизује, а озбиљна дебата о рационалним интересима за и против се изоставља.
- Странке које сада чине власт, нису се у предизборној кампањи и као опозиција тако апологетски односили према даљњем придруживању ЕУ без обзира на све услове, који су узред за Србију уникатно тешки и реално у овој форми неприхватљиви. Стога не постоји демократски капацитет за даље жртве у том правцу, односно за истрајавање у испуњавању свих могућих и немогућих, нових и старих услова, што спроводи и две последње владе на челу са премијерима Дачићем и Вучићем.

Интерес Србије да уђе у ЕУ са друге стране постоји, он није споран, али не под оваквим понижавајућим и вишеструко штетнијим губицима у односу на потенцијалну добит. Уосталом међу тим потенцијалним, заправо свакодневним и стварним губицима, су поред територијалног губитка, и понижења које сваки грађанин доживљава у овом правцу, као и реално понижење саме државе, њене традиције што вишеструко превазилази и стварне губитке у другим сферама о чему је напред било речи. Дакле, мишљења смо да начелно треба задржати курс ка ЕУ, али не испуњавати више постављене ултиматуме, и чекати да се ситуација око многих ствари и геополитичких промена разбистри следећих година, а посветити се развоју и раду у сарадњи са свим међународним субјектима који у том правцу могу бити од користи, а посебно водити рачуна о пријатељским земљама и националним интересима. Ослободити медије за слободнију дебату у правцу даљњих државних приоритета, што је за сада изостало.

У регионалној политици, ослањати се такође на пријатељске земље, попут Грчке, Румуније, Македоније па и Бугарске. Тежити културном, а у перспективи и економском повезивању српског народа у региону, пре свега се то

односи на Републику Српску и Црну Гору. Наравно то све може да оствари само једна Србија која је „стала на ноге“ и избегла садашњу ситуацију и остварење сценарија који јој прети у правцу економског краха, социјалног раслојавања и кризе њене елите, ширих друштвених проблема и претњи територијалној фрагментацији

Литература:

1. Despotović Ljubiša, Jevtović Zoran, *Geopolitika i mediji*, Kultura polisa, Novi Sad, 2010.
2. Despotović Ljubiša, *Geopolitika identiteta*, Ваčka Palanka, Novi Sad, 2011.
3. Dušanić Jovan, *Dolarska alhemija i prokažena država*, Akademija ekonomskih nauka, Beograd, 2013;
4. Kovačević Mlađan, *Uzroci savremene ekonomske krize*, Akademija ekonomskih nauka, Beograd, 2013;
5. Komazec Slobodan, *Razaranje nacionalne ekonomije i države, napuštanje neoliberalnog modela krize*, Biblioteka naučno istraživačkih radova «Savremena kriza i izazovi budućnosti», Beograd, 2013;
6. Komazec Slobodan, Petrović Dragan, *Globalna monetarna kriza i novi geopolitički i finansijski odnosi u svetu*, Institut za međunaordnu politiku i privredu, Beograd, 2014.
7. Petrović Dragan, *Istorija industrije Beograda*, knjige 1 i 2, Srpsko geografsko društvo, Beograd, 2006.
8. Petrović Dragan, *Ka multipolarnom svetskom poretku*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2010.
9. Petrović Dragan, Jokić Ana, *Energetska politika Rusije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015.
10. Petrović Dragan, Nikolić Goran, *Geopolitika savremene Ukrajine*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009;
11. Petrović Dragan, *Predsednički izbori u Ukrajini 2010*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010;
12. Petrović Dragan, *Francusko-srpski odnosi 1800-2010*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2011.
13. Petrović Dragan, Đukanović Dragan, *Stubovi spoljne politike Srbije: EU, Rusija, SAD, Kina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012.
14. Petrović Dragan, *Geopolitika Balkana*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2014.
15. Petrović Dragan, Jokić Ana, *Energetska politika Rusije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015.
16. Popović Nenad, *Politička neutralnost i ekonomija*, Fond Slobodan Jovanović, Beograd, 2013.
17. Proroković Dušan, *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Geopolitika, Beograd, 2012;

Коришћени научни чланци у часописима и зборницима, поглавља у књигама

1. Kicošev Saša, Petrović Dragan, „Geopolitički aspekt novovekovnih srpsko-rumunskih odnosa“, u Studii si cercetari, Actele Simpozionului, Banat-istorie si multiculturalitate, Zrenjanin-Resita, 2015, p. 447-466.

2. Petrović Dragan, «Ukrajina u vreme predsedničkog mandata Viktora Janukoviča 2010-2012», *Međunarodna politika*, Beograd, 2012. broj 1146, april-jun 2012. str. 28-38;
3. Петровић Драган, «Россия и Балканы – историческое наследие и современные отношения, в *Выстраивая добрососедство, Россия на пространствах Европы*, Ассоциация Европейских исследований, Институт Европы, Российской Академии наук, Москва, 2013, стр. 119-132.
4. Petrović Dragan, “La Serbia e I suoi rapporti nella regione il quadro storico e le relazioni con l’Italia,” *Italia e Serbia, Passato, presente e futuro di un’amicizia*, Quaderni Di Geopolitica, Roma, supplemento a *Geopolitica*, vol 11, anno 2013. pp. 133-143.
5. Petrović, Dragan „Ukrajinska kriza 2013-2015“, *Kultura polisa*, br. 26, Beograd, 2015, str. 219-236.

SERBIAN GEOPOLITICS AT BALKANS, IN THE PERIOD OF TRANSITION OF WORLD ORDER TOWARD MULTIPOLARISM

Summary: In this paper the position of Serbian factor in the Balkans today is analyzed. The world order is in the process of transition from monopolar to multipolar, which takes its outlines also in the Balkans and its surroundings. Ukrainian crisis, the question of building some form of South Stream, Syriza in Greece and the Orban’s policy in Hungary, together with the growth of euroscepticism in most of the European countries, with unresolved issues of Kosovo and Metohija, friction in the Bosnian- Muslim Federation, the Republic Srpska, the crisis in Macedonia, etc., lead also Serbian factor in a very uncertain situation, crucified between influence and interests of the great powers. Solutions that would be desirable for the Serbian state and national interests in the existing circumstances are considered. It is noted the chance that in the international order that takes more the characteristic of multipolarism Serbian factor can easier accomplish its interests, than it was possible in the past two and a half decades of US dominance, which have proved not inclined to Serbs.

Key words: Balkans; Serbian geopolitics; great powers; Ukrainian crisis; South Stream